

HORNE SOGNS SKOLER

Af Jens Holm.

Ved Nyordningen af Horne Kommunes Arkiv i Aarene 1944-45 fra Hengemning i flere Kister, som hidtil havde henstaaet paa Sogneraadsformandens Loft, men som nu blev fremdraget til Opdeling og Anbringelse i det i disse Aar indrettede moderne brandfri Arkivlokale i den nye Administrationsbygning i Horne, kom der for Dagen nogle for Beboerne hidtil ukendte gamle Skrifter angaaende Skolevæsenet i Horne Sogn.

Det ældste af disse er dateret 8. Juli 1631 og omhandler nærmest Ansættelsen af en Sædedegn.

Det næste er en Skolefundats af 1740, og denne omhandler ret udførlig, hvorledes Skolevæsenets fremtidige Udvikling skal forme sig, baade med Hensyn til Undervisningens Omfang og Skoleholdernes Pligter, Rettigheder og Lønninger. Men især lige efter Tiden, da „Det provisoriske Reglement for Almueskolevæsenet paa Landet i Sjælland, Fyn og Lolland-Falster af 10. Oktober 1806“ gennemførtes, findes der en Mængde godt opbevarede Skrifter, hvorigennem man bliver i Stand til at danne sig et godt Billede af den Tids Skoleforhold.

Da disse gamle Skrifter er haandskrevne Papirer, skrevne med gamle danske Bogstaver, og da nogle af dem er ret stærkt medtagne af Tidens Tand, saa det er ret vanskeligt uden Forberedelse at kunne finde gennem dem, og da de i Arkivet opbevarede Skrifter sammenholdt med Oplysninger andet Sted fra berettiger til at tro, at Skolevæsenet i Horne paa et tidligere Tidspunkt end almindelig har været

bragt ind i et Spor, der har vist sig at kunne bære ind i Fremtiden, saa har jeg gennem mit Arbejde med Materialet faaet Lyst til at prøve, om jeg kunde skildre Skolevæsenets Udvikling i Horne Sogn.

Jeg kunde i den Forbindelse ønske at citere Arkivar Møller, Korinth, i en af ham i Bogen „Den Reventlowske Skole i 150 Aar“ skrevne Artikel om „Den Trolleske Skole“, hvori han om denne skriver: „En Skole rejst 4 Slægtled før de for Alvor tog fat i det øvrige Land“.

Det Tidspunkt, Arkivar Møller omtaler, at den Trolleske Skole rejstes (1693), havde vi i Horne – det ved vi med Bestemthed – haft en, og meget tyder paa, at vi havde haft to Skoler. Allerede den Gang maaske et halvt Hundrede Aar gamle.

Men for tilfulde at kunne forstaa Skolevæsenets Udvikling i Horne formener jeg, at man først bør forsøge at orientere sig lidt om, hvorledes Skolevæsenet i det hele har formet sig i de ældre Tider ud over Landet og ud fra dette tænke sig, at saaledes har det ogsaa i store Træk formet sig her, indtil man gennem de opbevarede Skrifter kan begynde at følge den stedlige Udvikling.

„Saa længe vor Jord har haft Børn ombord, har disse lært i Livets Skole.“ Saaledes begynder et Afsnit om den Trolleske Skole i Brahetrolleborg.

Ja, saaledes har det været; lige fra Tidernes Morgen har der været givet Undervisning. Forældrene har ud fra deres egen og ud fra deres Forfædres gennem dem selv videreførte Erfaring søgt at overføre dette til Børnene, men Børnene og de unge lærte kun til Behovet. De lærte ikke til Overflod, kun det, der syntes dem nødvendigt til Videreførelse af Livet og Fremskaffelse af de Ting, som var Mindstekravet for Opretholdelse af Livet.

Man maa vel nærmest kalde det for Oplæring, næppe Undervisning i den Forstand, hvori vi nu bruger dette Ord.

Hvor mange Aarhundreder, der er henrundet, forinden man kan

tale om egentlig Undervisning, ved jeg ikke, men allerede fra Oldtiden har man da Bevis for, at Folk ved Tegn kunde gøre sig forstaaelig for andre. Der ristedes Runer paa Gravstene, og fra Jødernes Historie kender vi, at Moseloven var „skreven paa to Stentavler“. Man hører jo ogsaa, at paa Kristi Tid var der Tale om „de skriftkloge“. Altsaa maa der være baade Skrifter og skriftkloge.

Der har saaledes sikkert været en Art Skoler i længst forsvunden Tid, men disse har taget Sigte paa en lille Kategori af Mennesker, nemlig dem, der enten skulde være Præster eller Statsmænd.

Her i Norden er man kommen ret sent med, og den egentlige Skole, Almueskolen, Grundskolen for alle Skoler, er ikke ret gammel. De fleste Skoletanker er kommen til Norden syd fra.

Den første egentlige Skoleform her i Danmark var Klosterskolerne. Ved den katolske Kirkes Indtrængen i Danmark blev der Brug for en Del læsekyndige Mænd og Messedrenge, der kunde fremsige og synge de hellige Tekster.

I Tilslutning til Domkirkerne og de større Klostre oprettedes der da Skoler, dels indenfor Murene for de vordende Kirketjenere, og dels udenfor Murene for Sønner af Adelen og andre, der havde Brug for Læsekyndighed til verdsligt Formaal.

Eleverne lærte først og fremmest Latin, som var Gudstjenestens Sprog og Datidens fælleseuropæiske Kultursprog – og Sang.

Latinskolens Peblinge vandrede hyppig over i Kirken for at deltage i Gudstjenesten, og Skolens ældre Elever (Peblinge) arbejdede som en Slags Kirkepedeller – Diakoner, Degne – i Byens og Omegnens Kirker.

Diakonen ringede med Klokkeren, sørgede for Renholdelse, ordnede Alteret og deltog som Hjælper ved visse Ceremonier. Herfor modtog Skolen et Vederlag til Betaling til Hørerne (Lærerne).

Omkring Aar 1500 var der 700 Peblinge i Roskilde Katedral Skole og 900 i Ribe.

Allerede i det 13. Aarhundrede begyndte de stærkt voksende

Byer at oprette Skoler, der ganske vist ikke var meget forskellige fra Klosterskolerne, men som virkede supplerende paa disse ved at imødekomme Borgernes Trang til at skaffe Undervisning til deres Børn, og i Middelalderens sidste Aarhundrede, hvor den voksende Borgerstand gennem Handel og Haandværk, der førte til megen Omsætning, fik stærk Brug for Læsning, Skrivning og Regning, vaagnede yderligere Trang til Oplæring.

Skønt Kilderne til Middelalderens Skolehistorie er meget ringe, saa formodes det, at der i denne Tid opstod en Del Pogeskoler, der kun gav Elementærundervisning (svarende til de „tyske Skoler“ i de blomstrende nordtyske Handelsstæder).

Den første danske egentlige Skolelov udstedtes af Kristian den Anden (Borgerkongen). Denne søgte at indføre forskellige Reforme: Bedre Løn til Hørerne, bedre Orden i Skolen, bedre Klasse- deling, Afskaffelse af Peblingenes Tiggeri ved Dørene o. s. v. og blandt andet anbefaledes en folkelig Elementærundervisning paa Dansk. Den lovende Begyndelse blev imidlertid ikke til mere. I 1523 blev Kristian den Anden fordreven og hans Love brændt.

Nu er man imidlertid naaet frem til Reformationstiden, og samtidig har den nylig opfundne Bogtrykkerkunst skabt Mulighed for en Folkekultur paa bredere Basis: Alt dette med mere førte til et voldsomt Brud i Udviklingen.

Hvad Skolen angaar, var der to Magter, der nu kunde blive af Betydning: Kirken som Indehaver af den gamle Kulturtradition og Borgerskabet med det nyskabende Behov, men det var Herremændene, der efter Grevefejden 1534-36 satte Borgerne ud af Spillet og vedtog Lovene.

Kirkeordinancen af 1537, som maaske kan betragtes som en Frugt heraf, maa i Realiteten søges at være reaktionær. Det hedder i denne:

„Udi hver Købstad skal aleneste være een Skole og alle hine andre Pogeskoler, som her og der holdes, skulle aflægges. Saa skal hine og deles i adskillige Lektier (Klasser), at der kan gøres *Skel-*

net paa Børnene. Ikke skal der heller læres andet i dennem end Latin, fordi latine Skoler fordærvis gerne af de danske og tyske Skoler – Skriveskoler, som man dennem kalder, for Dreng og Piger maa Øvrigheden forsørge (d. v. s. financiers). Dog skulle Forstanderne til samme Skoler se til med, at sand Gudfrygtighed maa samme Børn saa efterhaanden indgydes og indprentes af Børnelærdommen.“

Man ser heraf, at alle mere eller mindre private Skoler ønskes afskaffet og kun ensartede og ensrettede Skoler ønskes opretholdt eller oprettet.

Latinskolerne overgik til Staten.

De gamle Borgerskoler overgik nu til de stedlige Øvrigheder.

Men endnu er det kun Latinskolerne og Byernes Skoler, man har set omtalt. Landsbyskolerne og deres Forhold har endnu ikke været nævnt, og man tør sikkert gaa ud fra, at bortset fra enkelte Sogne, hvor der har ligget et større Kloster, har der ingen Skoler været paa Landet.

De egentlige Skoleforhold paa Landet er af en senere Oprindelse, men Tiden er ved at være rede nu til en Begyndelse.

Jeg skal her citere et lille Afsnit af Jul. Bomholt i hans Bog: „Den danske Folkeskole“, fordi jeg synes, dette giver et klart Overblik over Begyndelsen til Almuens Oplæring paa Landet:

„Man skulde tro, at der i Reformationen var gode Muligheder for en Læsekultur med tilhørende Skoler. Bogtrykkerkunsten gjorde det mulig at sprede Bøger ud over Sognene, og selve Reformationens Princip var jo: Biblen i hver Mands Haand. I Modsætning til den katolske Messe-Præst blev den protestantiske Præst en Prædiker, og han havde den vældige Opgave for sig at begynde et Oplysningsarbejde fra Bunden og at oparbejde en personlig tilegnet Forstaaelse af „Børnelærdommen“. Et Værk saa stort, at det næsten synes uoverkommelig. Til Hjælp i Oplysningsarbejdet fik han den tidligere katolske Diakon, der nu blev den protestantiske Degn og dermed begynder et nyt Kapitel i Skolens Historie.“

Det Arbejde, der udførtes af den katolske Degn, var nærmest af manuel Karakter, han ringede med Klokken, pyntede Alteret m. m., og det havde derfor været muligt at sende en Del af Latinskolens ældste Peblinge ud til Omegnens Kirker som „Løbedegne“. Nu efter Reformationen skulde Løbedegnene tilligemed de fastboende Degne, „Sædedegnene“, tage sig af Børnenes Undervisning.

Om Søndagen ringede Degnen Børnene til Kirke og forelæste dem nogle Afsnit af Børnelærdommen, som de saa gentog efter Hukommelsen. Det var meget primitivt. Om denne „Degnelæsning“ siger Ordinancen: „Saa skal Sognedegnene undervise det unge Bondefolk udi deres Børnelærdom, Katekismen, een Sinde om Ugen udi Sted og Stund, som Sognepræsten dem foreskrive.“

Andet Sted siges ogsaa: „Til Ungdommen i de andre Landsbyer i Sognet skal Degnen gaa nogle Dage om Aaret, naar det er dejlig Solskin og Børn kunne komme af Husene.“ Og „at Degnen skal lære med Lyst og Læmpe.“ En Forordning af 27. Marts 1629 udtaler, at Præster, Degne og Substitutter skal undervise Ungdommen een Gang om Ugen i hvert Sogn (Omgangsskolen).

Den bosiddende Degn var vel som Regel temmelig smaat kørende med Hensyn til Kundskaber, hvilket bedst ses af en Indberetning fra Andst Herred: „Alle Degne ere ej tjenlige til Skoler at antage, saasom blandt dem ere faa, der kan vel skrive, og deres Tal vil uden Tvivl blive mindre, som kan vel regne.“ Og Latin-skolepeblingen var alt for umoden til at kunne yde en virkelig Undervisning. – Den intellektuelle Kultur gled tilbage. Der var ikke Brug for nær saa mange Præster som i den katolske Kirkes Tid, Skolerne skrumpede ind og blev fattige, og mange af de Præsteembeder, som Herremændene havde Kaldsret til, blev ført ned i det lavest mulige økonomiske Plan. De intellektuelle Forgrundsfigurer, Præsten og Degnen, havde kun ringe Prestige, og de Oplysninger, som er bevarede fra de to efterfølgende Aarhundreder, kunde berettigede til at kalde dette Tidsafsnit for de „mørke Aarhundreder“.

Et levende Billede af de Vanskeligheder, som Reformationen førte ind i, møder os i en Bog, som Sjællands første Biskop, Peder Palladius, har efterladt sig. Han tager Grovfilen i Brug og taler i kraftige Vendinger. Han siger: „Til de unge Karle. I som er her i Kirkebyen, skulle være til Stede her udi Kirken hver hellige Morgen, naar første Klokke ringer, og Degnen klemter 15 eller 16 Klemt; da skal I vide, at de klemter til Børnelærdom, og straks findes her udi disse øverste Stole, og Eders Sogndegn skal staa og læse Børnelærdom for Eder med Lyst og Læmpe . . . Tjener I hos nogle ugudelige eller gerrige Folk, som ikke vil lade Eder komme til Sogndegnen, da skynd Eder fra dem, naar Eders Stævnedag kommer, fordi I maatte hellere tjene Djævelen end saadanne ugudelige Kroppe. I bør ikke tjene saadanne Stympere, som vil forhindre Eder Eders Sjæls Salighed, idet hine ugudelige Halse plejer at lade dem høre: „Min Barn skal være hjemme fra Degnen, han maa lære som mine Forældre og jeg haver lært.“ Ved Du, hvad det betyder. Din arme Stympere. Det betyder saa meget: „Jeg vil gaa for ind udi Helvede, og mine Barn maa gaa efter mig.“ Til Forældrene: „Tag din Søn og din Datter og led dem til Degnen! Vil de ikke, da slaa dem dertil med Riset! Det er bedre end at Bødlen skal slaa dem. . .

Der er udgaaet til Landsting af Kongens Befaling, at Bønder skulle lade deres Børn komme til Degnen. – O Herre min Gud, at man skal nøde Folk til deres egen Nytte og Gavn.“

I Løbet af det 17. Aarhundrede blev der enkelte Steder oprettet Skoler paa den lokale Befolknings Initiativ. Omkring Aar 1604 udstedte Christian I en Skoleanordning, hvorefter Løbedegne burde afskaffes og dueelige Degne ansættes i Stedet, bekvemme Degneboliger opføres, og de skulde have Tilliggende af Jord, samt skulde der ydes Offer og Degnetrave, og Lønnen burde være saaledes, at en god Mand kunde ønske det uden at friste den begærlige.

Bisperne stillede 1631 Forslag om: „at det som det somme Steder sker, maa paalægges Bønderne i de store Landsbyer at holde en

Skolemester og et lidet Skolehus, hvor Ungdommen kan undervises og de mest formuende give noget dertil, efterdi det er deres Børns Lyksaligheds Forfremmelses Anliggende." Men Lovgivningsmagten foretog sig intet, og Herremændene var gennemgaaende ikke interesserede i større Udgifter og ønskede ikke mere Folkeoplysning.

Fattigforordningen af 1708 giver ogsaa en Del Bestemmelser om Skoleforhold.

Efter J. Larsen „Den danske Folkeskole“ formenes denne Forordning at indeholde det første almindelige Lovbud om Oprettelse af Skoler paa Landet.

Egentlige Skoler var der dog kun faa af, og selv om vi maa tage L. Kocks Opgivelse i hans Bog „Den danske Landsbyskoles Historie“ om, at der paa Fyn i 1706 kun var to Landsbyskoler, med al mulig Forbehold (to andre Skoler skulde være gaaet ind af Mangel paa Indtægter), men 30 Aar efter var der 70 Skoler, saa viser det altsaa dog, at der er ved at komme Grobund for Skoletankerne.

I Aarene 1721 og de nærmest følgende lod Kong Frederik den fjerde bygge 240 Skoler omkring paa de store Krongodser, der spredt ud over Landet omfattede 60.000 af Landets 380.000 Tdr. Hartkorn og var inddelt i Distrikter til Opretholdelse af Rytterregimenterne. Disse Skoler, der kaldtes Rytterskoler, var fine teglhængte Huse og var i sin Tid et Yderpunkt i Fremskridt. De havde Kongeordet over Skoledøren: „Forsøm ej Skolegang i dine Ungdomsdage, tænk paa den Levetid, du har endnu tilbage, hav ingenting saa kær, som Herrens sande Frygt, tak dog din Konge, som har disse Skoler bygt.“

Den 23. Januar 1739 udgik der en Forordning om Skolevæsenet paa Landet. Det var en metodisk udarbejdet Lov, der foreskrev de Midler, der var nødvendige for at opnaa almindelig Skolegang paa Landet. Det var efter hine Tider en ret forbavsende Lov, der overlod Stiftsøvrigheden at bestemme, hvor mange Skoler der

skulde bygges, for at Kravet om almindelig Skolepligt for Børn fra 5-6 Aars Alderen kunde imødekommes; den gav Forskrifter for Skolernes hensigtsmæssige Indretning, forøgede Lærernes Lønninger, og (hvad der er det mærkeligste) lod det store Hartkorn betale Hovedparten af Omkostningerne.

Det var Monarkiet, der støttet af enkelte vidtsynede Mænd vilde presse en almen Ordning igennem, men det lykkedes ikke.

Godsejerne og Bønderne rejste en saa voldsom Kritik imod den, saa Forordningen maatte trækkes tilbage igen.

20. April 1740 udkom saa en ny Forordning. Grundprincippet bibeholdtes, men der var foretaget betydelige forringende Ændringer. Den vigtigste af disse var, at Godsejerne og Proprietæerne nu selv maatte afgøre, hvor mange Skoler der var Brug for paa deres Omraade, og var der ikke Raad til at bygge nye Skoler, maatte der tages til Takke med gamle Fæstehuse. Omgangsskoleforholdet blev i stort Omfang tilladt, og selv Skolepligten kunde Bønderne handle sig til Rette med, og i god Tro til Godsejerne lod man dem selv bestemme Lærerlønnen, da man formodede, de vilde behandle Skoleholderne saaledes, at de ikke skulde gøre deres Arbejde sukkende.

Selv om dette var et stort Tilbageskridt i Forhold til Forordningen af 23. Januar 1739, saa kom det alligevel samtidig med den nylig indførte Konfirmationshandling med dens Krav om en minimums Kristendomskundskab alligevel til at betyde en hel Del, og der regnes med, at der paa Fyn i Løbet af nogle faa Aar opførtes 130 nye Skoler.

Trangen til Oplysning vokser sig nu stærk, og der lader sig ikke dæmme op for Udviklingen, og efter at Reventlowerne paa Brahetrolleborg paa Fyn og Christianssæde paa Lolland paa deres Godser havde paavist, hvilken Værdi for den almindelige Bondebefolkning en god Oplysning førte med sig, optog Regeringen Forhandling om en Forbedring og Fornydelse af Skoleforholdene, og det førte

til Nedsættelse af den store Skolekommission i Aaret 1789, af hvis grundige, men langvarige Arbejde Skoleforordningen af 1814 var en Frugt.

Denne adskiller sig fra tidligere Tidens Skoleanordninger paa flere gennemgribende Maader og i Særdeleshed ved, at medens Gennemførelsen af tidligere Skoleanordninger væsentlig overlodes til de enkelte Godsejere hver for sit Omraade, hvorved hele Ordningen blev meget vilkaarlig, saa blev det efter den nye Skoleforordning af 1814 en Samfundsopgave, hvorved der skabtes faste Rammer og større Ensartethed; og man kan sige, at Grundsynspunktet er gældende lige op til vore Dage.

Men forinden selve Rammerne, hvorunder Folkeskolen udviklede sig fra Degneundervisningen i Kirkerne til de moderne Skoler paa Landet, saa maa vi ogsaa ganske kort omtale Kaldsrettighederne og Skoleholdernes Uddannelse.

Ved Loven af 23. Januar 1839 blev Kaldsretten formuleret saaledes, at Skoleholderne paa de kongelige Godser skulde kaldes af Amtmand og Provst, hvis han tillige var Godsejer, ellers af Birkeejeren og dem der ejede over 32 Tdr. Hartkorn efter Omgang. Grever og Baroner maatte selv kalde Lærere til de Skoler, de oprettede.

Biskoppen og Stiftamtmanden skulde organisere Skolevæsenet, og Biskoppen have det øverste Tilsyn med det. Det specielle Opsyn blev fordelt, idet det anbefaledes Amtmændene, Provsterne, Fattigforstanderne, Præsterne, Herreds- og Birkefogederne, saaledes at de sidste skulde besøge Skolerne en Gang om Aaret, Præsterne hver ottende eller fjortende Dag.

Mange af dem, der i Tidens Løb har forrettet Lærergerning enten som Degne ved Katekisationen i Kirken eller senere som Skoleholdere, har været i høj Grad mangelfuldt oplærte. I det 16.-17. Aarhundrede krævedes ingen Eksamen for at faa Degnekald, men i Danske Lov fastsloges det, at til Degn skal herefter

alene forordnes Studenter, Norske Lov tilføjer forsigtig: „om de dertil findes“.

Det viste sig ogsaa hurtig, at der maatte indføres Dispensationer, og at der ikke krævedes store Kvalifikationer, skal der blot nævnes et Eksempel paa.

Biskop Harboe indvirkede i 1749 Dispensation for sin Tjener til Højby Degneskole, og han motiverede sin Indstilling med, at Tjeneren i 10 Aar havde fulgt Biskoppen paa Visitats og derved lært, hvad der af en Degn udfordres.

En meget almindelig Betingelse for at faa et Degnekald var, at man giftede sig med Formandens Enke. Herved blev den afdødes Enke nemt forsørget (dengang kendtes ikke noget til nogen Art af Pension), og Embedet blev i Familien. Saaledes kunde Degnene være indgiftede i en lang Aarrække. Et af de længste Tilfælde, der kendes, er fra Drejø, hvor der var Indgifte i 176 Aar fra 1635 til 1811. Det kunde ske, at det ligefrem stilledes som et Krav, som da Professor Hans Vandal i 1687 skrev til Regensprovst Bircherod: „Er jeg tjenstlig begærendes, at dersom han kender nogen fattig Student i Kommunitetet, som er skikkelig og ædru og vil være fornøjet med et temmelig godt Degnekald, hvor der er en smuk halvgammel Enke, som vel har Børn, men dog ingen hos sig, thi de ere i Tjeneste hos godt Folk, han da vil vise samme Person til mig.“ Om han fik Degnekaldet besat og Enken forsørget kan dog ikke oplyses her.

Kravene til Lærdom hos Skoleholderne var ikke store. For at vise hvor lidt der egentlig krævedes skal anføres, at Kancelliet i Aaret 1789 havde meddelt, at det var Kongens Hensigt at oprette Seminarier. Foreløbig skulde det med Skoleholdernes Beskikkelse blive som hidtil, at Præsten foreslog og at Amtmand og Provst kaldte. Men der skulde indføres en skærpet Prøvelse af deres Duelighed. De tre indstillede skulde møde i Skolen for Amtmand, Provst og Præst. Provsten skulde da eksaminere dem og undersøge:

- a. om de kunne rigtig og færdig forelæse i hvilken dansk Bog, dem forelægges, efter Periodernes Mening og Afdeling med det rette Tonefald uden derved at falde i en drævende eller syngende Tone, og dem tillige opgives et og andet Ord, hvori de maa vise, at de rettelig forstaar og efter visse Regler at samle enkelte Bogstaver til ordentlige Stavelser.
- b. Om de forstaa Luthers Katekismus og den dertil anbefalede Forklaring deraf, eller i Tiden hvad Lærebog Kongen allernaadigst forordner, saa at de ej alene kunne rigtig besvare de Spørgsmaal, som deraf blive dem forelagde efter Ordene, men ogsaa udvikle Meningen med egne Ord paa fattelig Maade i Korthed og vise Lærdømmens rette Grund i den hellige Skrift.
- c. Om Indholdet af de andre Skrifter, som bruges i Skolerne, er dem saaledes bekendt, at de straks kunne forstaa og forklare, hvad dem forelægges og oplæse af disse Skrifter. Jo mere de vide at gøre Rede for ogsaa udenfor Bøgerne med egne Ord, jo bedre er det.
- d. Hvorledes de skrive og regne samt omgaaes med Landkort og kende dem, saa vel som hvad Kundskab de have om Ager og Havedyrkning.
- e. Om de kunde synge allehaande Salmer med deres rette Melodi og hvorledes det hermed gaar.
- f. Hvilke Attester de have at fremlægge om deres ulastelige Vandel, hvis Paalidelighed bør tages i nøje Overvejelse.
- g. Den af Kandidaterne, som mest haver udmærket sig i det hele, maa straks i Skolen prøve sine Gaver til Katekisation. Have de andre Kandidater ellers staaet sig vel, kan ogsaa dette tilstaa dem.

Dette var altsaa Kravene ved en skærpet Prøvelse.

Imidlertid voksede Trangen og Kravene til en virkelig til Gerningen oplært uddannet Lærerstand.

Grev Reventlow sendte i Aaret 1781 – 3 unge Mennesker til Seminariet i Kiel, da man paa det Tidspunkt intet havde i Danmark.

1791 oprettedes saa Blaagaards Seminarium i København som det første Seminarium i Danmark, og 1794 oprettede Johan Reventlow Brahetrolleborg Seminarium, som imidlertid atter nedlagdes i 1826, men omkring Aarhundredskiftet oprettedes flere Seminarier andre Steder.

Nu er endelig et af de fundamentale Krav til en Folkeskole, nemlig Tilstedeværelse af en dygtig, godt oplært og til Gerningen vel forberedt Lærerstand, ved at kunne ske Fyldest.

Med Hensyn til Lærernes eller Skoleholdernes Lønninger skal jeg ikke sige stort. Vi ved sikkert alle, at disse i ældre Tider væsentlig har været in natura og ofte indirekte. I Fællesskabets Tid havde Skoleholderne Ret til saa eller saa mange Bæsters, Køers, Svins og Faars Græs paa det fælles Overdrev eller Hovmarken og til Vinterfodring saa mange Læs Halm à saa mange Lispund og saa mange Læs Hø à saa mange Lispund samt til Ildebrand *saa mange Læs Tørv à 500 Stk. af en bestemt Størrelse*, og endelig tillagdes der til nogle af Skolerne en Jordlod, og efter Udskiftningen af Bønderjordene omkring 1800 blev det almindeligt, at der til alle Skoler blev henlagt en Jordlod. Tillige fik Skoleholderne en Del af deres Løn som Offer og Akcidenzer, men da Skoleholderne ikke var statsansatte, men Skoleforholdene i de fleste Tilfælde var ordnede indenfor de enkelte Grevskabers Omraade, og da disse Herskaber i det væsentlige i hvert Tilfælde i ældre Tid havde en ret stor Margin baade med Hensyn til Skolernes Oprettelse, Skoleholdernes Kaldelse og Lønning, og da disse Ting ofte var et direkte økonomisk Spørgsmaal for Herskabet, saa var baade Tidspunktet for en Skoles Oprettelse og i Særdeleshed Skoleholderens Løn i høj Grad afhængig af, hvorledes de forskellige Herskabers Indstilling var over for Almuens Undervisning, og Skoleforholdene og Skole-

holdernes Lønninger kunde være meget forskellige fra et Sted til et andet.

Først ned i det 19. Aarhundrede, efter at Skoleanordningen af 1814 er traadt ud i Livet, kommer der rigtig System baade i Læreruddannelsen og Skolevæsenets Ordning.

Naar jeg har forsøgt i store Træk at gøre Rede for, hvorledes Skolevæsenet – Undervisningen af Ungdommen paa Landet – har formet sig gennem Tiderne helt op mod den nyere Tid, saa er det fordi man vel maa formode, at det for Horne Sogns Vedkommende har formet sig noget lignende.

Dog vil jeg gerne her gøre den Bemærkning, at det forekommer mig, at man har Lov til at udtale, at det er paa et forholdsvis tidligt Tidspunkt, at Horne Sogns Skolevæsen blev grundlagt, og at ikke alene Grundlæggeren, men ogsaa hans Efterkommere har set med Velvillie og Forstaaelse paa Skolevæsenets Udvikling, hvilket de ældste her bevarede Dokumenter tydelig bærer Vidnesbyrd om.

Det ældste Dokument, der findes i Horne Sognearkiv, er dateret 8 July 1631, og dette omhandler Ansættelse af en Sædedegn. Det er efter vor Formening lidt knudret i sin Ordstilling, men skal her anføres ganske efter Bogstaven.

Jeg Jørgen Brahe Til Hvedholm, Kongl. Maist.-Befalings-Mand paa Haggenskov Slot, Kiendes og hver Mand vitterlig gjør, At enddog Horne Degne-Kald, baade før og siiden Ordinaten udgivet, formedels gl. frihed og Sognets vitløftighed, haver med Sæde Degne været betient og *forsteet* og ud af Degne Renten een Skoelers Persohn udi Faaborg een ørte Biug imidlertid været bevilliget, indtil nogen faa Aar forleden, jeg efter sahl. Mester Hans Knudsens flittig Begiering det til en Hørrers Underholdning, som paa de Tider til Faaborg Skoelle blev forordnet og antaget, bevillige, efter som da ingen Hørrer udi samme Skoele befandtes, hvilken

Hørrers Bestilling dog strax igien blef afskaffet, desu-anseet haver jeg dog een Skoelers Persohn same Kald til videre Beskedning at forestaae, samtygt, og indtil videre, nu jeg baade formedelst Fornødenhed, saaog efterdi Hans Kgl. Maist. min allernaadigste Herre mig naadigst for nogen Tid, Inspatronatus til Horne Kirke og des tilligendes Højhed hafvn bevilget og tilskrifted, er bleven til Sinds til same Kald efter forrige Brug een Sæde Degn at indsætte og forordne, eftersom jeg vist formoder Ungdommen isaa Maader meget beqvemmelige og føiligere udi Guds frygt og deres Catechime Lærdom til Guds Navns Ære at kunde blive oplærde, thi dersom saadant efter Ordinaten ived een Skoelers Persohn skulle forrette hvilken dennem tilholder, engang hver Uge, for Ungdommen at læse, som i det Sogn ikke ringere end toe Dage kunde skee, saa at enten Ungdommen eller samme Skoelers Persohn skulle forømmes og ei erlange det, hvorforre det og andre Beneficia ved Ordinaten er tilladt, som Erfarenhed mere end noksom giver til Kiende, mens paa det dog at Skoelen samme Degne Kald meget kunde udnytte saa og i Synderlighed og Guds almægtigste vores himmelske Fader og Herre til Lov og Ære, hans saliggørende Lærdom allene efter hans egen Mund og Ord til retfærdig, alvorlig og bestandig forfremmelse udi disse Lande og Riger, hafver jeg i det Stæd til een Skoelers Persohn udi Faaborg Skoelens hans Underholdning med velberaad Hu, givet og funderet fra mig og mine Arfvinger, til bemeldts Salige Nytte og Bring Eet Hundrede goede (enchindi) Rigsdaller in Speciendaller til Sez Mark Dansk beregnet og dennem bebreuet og nedstede hos Sognepræsten, Borgmester og Raad udi Faaborg. Som nu ere eller herefter kommendes vorden. Desligeste ere ogsaa bevilliget og hermed bevilges samme Skoellens Persohn aarlig af Degne Renten i Horne, at maae og skal bekomme et godt Pund Biug med alt hvilket foreskrevne skal forholdes, som efter følger: For det første skal bemeldte Hundrede Spescier Daller af forskrevne Borgmester og Raad paa aarlig, nu her i Riget sædvanlig Rente, nemlig Sez Rigsdaler in Speccie indsættes paa Nytte

og sikre Steder, hos visse Persohner, som rente aarlig til rette bestemte Tid, som skal være til Martini, vilde udlæge, og herudi haver saa flittig Indseende, som de det vilde ansvare, og saaledes udi ret forekommende til-fald, raade og rame de bedste Midel og Veje, saa denne min Foundation og Forordning ingenlunde nogen Tid maa vorde forringet, eller forhindret og opholdt udi nogen Maade, udi lige Maade skal det forskrevne Pund Biug hannem aarlig aatte Dage efter Martini af Degnen i Horne, som nu er, eller herefter kommendes vorder udi Hans Huus samme Part med Skiapp efter sædvanlig Maal leveres, og saa til Faaborg, udi hvad Huus han det begjere ages. Og saafremt Degnen herudi findes forsømmelig og det lovlig bevises hos hannem derom at have været givet Anfordring, skal han for saadan Forseelse have forbrudt een Ørte Biug, hvorudi Borgmester og Raad skal være hannem befordrerlig, om min eller mine Arvinger eller Fuldmægtig derudi fandtes forsømmelig, for det andet skal Borgmester og Raad med Sognepræstens og Skolemesters udi Faaborg, som nu ere eller herefter kommendes vorder, deres Raad og Samtycke, udaf Faaborg Skoele strax tilstævnes og vælles een skikkelig og duelig Persohn, fød og kommen af gode erlige Forældre, som selv indtil denne Tid udi Liv og Levnet flittig Skoelegang sig saaledes haver forholdet og anstillet, saa man et godt Haab om hannem og hans Forfremmelse, næst Guds Hiælp kann have at fatte, hvilken Rente og Indkomst han skal nyde og beholde ald den Stund han flittig søger Skolen og sig skikkeligen forholder, og indtil saalænge han dygtig og beqvem, sig til andre høye Skoeller at begive, eller andre Beneficia erlanger. Mens dersom befindes samme Persohn sig fra Bogen at begive og ikke sine Studia vil Continuere, da skal han være forpligtet igen at udlægge og betalt alt hvad han i saa Maader annamed og oppebaaret haver, efterdi saadant allene til den forbemeldte Brug er funderet og stiftet, hvilket siden efter min eller mine Arvingers Villie og Forordning andre fattige Skoelle-Børn, skal komme til Gavn og Beste, til hvad Ende ogsaa ikke alleneste

rigtig skal antegnes, naar nogen Persohn begynder samme Rente og Indkomst nyde og oppebærge, mens endog saa af hannem selv paa samme Annamelse gives Bevis og Qvitantz, skal og samme Persohn, naar han hertil udvælles, denne Fundates Omstændighed tilkendegives og forrelæses. Her er vel ikke saa besynderligt at hensee eller agte, hvad hvilker, fattige eller formuende samme Persohn kunde være kommen af, men fornemmelig, og for alt af saadan qvalitetis, som for bemeldte . . ., dog dersom nogen af ringers Formue ere, kunde være at finde, som skikkelig og duelig kunde befindes, da er tilbørligt, saa og min Villie, al den som anden for selv, eller ved deres Forældre Formue have sig udi deres Studie og Skoellegang at underholde, bliver befordret og forsynet. Denne min Fundats vil jeg selv, saa længe Gud mig naadigst Livet tillader, haver at holde over, og at forordne og beskikke, maa de udi alle disse Ord og Artickler, som jeg kan eragte hans hellige Navn, at kunne være til Ære og Forfremmelse, men efter min dødelige Afgang skal altid den af mine Børn og Arvinger paa Sværdsiden, som min Gaard Hvedholm her udi Landet befindes vorder, have den øverste Dirrection til at nævne og udvælle denne Persohn, dog efter de Qvalitetes, og med de Omstændigheder, som denne Foundation udkræver. Mens dersom samme min Gaard, ikke af nogen mine Arvinger paa Sværdsiden befindes, da den Rettighed, den ældste at efterfølge, om nogen findes. Dersom ogsaa jeg eller mine Arvinger, ingen dertil udi rette sædvanlige Tider udvæller, eller udnævner, da skal Borgmester og Raad med Sognepræsten saavelsom Skoellemesterens Samtycke, og Raad, dertil have Fuldmagt, hvilke ogsaa hermed sig paatager denne nærværende Foundation udi alle Ord og Puncter og Artichler, at holde om, saaat, den U-brødelig og U-hinderlig og i alle Maader U-formindsket altid bliver fredet og efterkomed, og saafremt det nogen Tid skulle fattes paa mine Børn og Arvinger, at denne Foundation ikke rigtig blev efterkomed, da vil jeg hermed hafve Superintendenten, over Fyhns Stift, som er, eller herefter kommendes vorder, venligen

ombedt, at han da ville have Indseende, at denne min Foundation, med tilbørlig Gudfrygtighed, og ifrig Alvorlighed maatte blive holdet og efterkommet, saa intet der efterlades og formindskes, at det saaledes er min endelige og inderlige Villie og Begiering, udi alle Ord og Puncter, og Artichler, som foreskrevne staae, at skulle U-brødeligen holdes og efterkommes, dertil ydermere Vidnesbyrd, haver jeg med egen Haand underskrevet og forpligtes Actum.

Haggenskou Slott d 8de July 1631.

Hans Nielsen Eghd.	Peder Otsen Eghd.	Jürgen Brahe (L. S.)
Christen Lauridsen Eghd.	Niels Hansen Eghd.	Hans Nielsen Eghd.
Morten Hansen Sognepræst i Faaborg	Jørgen Madsen Skolle Mester	

Det næste Dokument i Arkivet er Skolefundatsen af 1741. Det er meget interessant, og ud fra det kan man danne sig et godt Skøn om Forholdene.

Interessant er det, at det udtrykkelig siges, at i Horne Sogn *er* og *bliver* 2de Skoler. Altsaa har der paa det Tidspunkt været 2 Skoler. Det første Afsnit af Fundatsen omhandler nærmest Degneskolen, men derefter kommer et nyt Afsnit, der omhandler Organistskolen, og dette begynder med, at: „Den anden Skole i Sognet som nu af velbyrdig Hr. Løjtnant Brahe er repareret og sat i vedbørlig Stand, men ellers af hans Oldefader Rigens Raad Hr. Jørgen Brahe er opbyggt og funderet ved Horne Kirke“. – Altsaa har der, før Skolefundatsen af 1741 blev udformet, været 2 Skoler i Sognet, hvoraf i hvert Fald den ene er opbyggt af Løjtnant Brahes Oldefader, og naar man nu ved Undersøgelser i Slægtsregistre kan se, at Løjtnant Brahes Oldefader er Jørgen Brahe til Engelsholm, Hvedholm, Brahesborg og syv andre gode Gaarde fra 1617 til sin Død Lensmand (Stiftzbefalingsmand) til Hagenskov 1644

Rigsraad (kaldet den lille Konge i Fyn) født 1585 og død 1661, og at det er ham, der udstedte den lige foran anførte Fundats af 8. Juli 1631 om Ansættelse og Aflønning af en Sædedegn, saa ligger det nær at antage, at allerede fra det Tidspunkt kan der regnes med et efter Datidens Forhold stabilt og godt Skolevæsen, og dette udbygges saa yderligere ved Fundatsen af 1741.

Den ene af Sognets Skoler har Jørgen Brahe altsaa bygget, nemlig Organistskolen ved Horne Kirke. Den er bygget i hans Levetid, altsaa før 1661, og det ligger nær at antage, skønt der ikke er noget Bevis for det, at den er opført umiddelbart efter eller i Forbindelse med Udstedelsen af Fundatsen af 1631; men da Fundatsen af 1741 omtaler, at i Horne er og bliver 2de Skoler, ligger det ogsaa nær at antage, at begrundet paa Sognets Udstrækning og Indbyggerantal – der tales jo ogsaa i Fundatsen af 1631 om Sognets Vidtløftighed – saa har de 2 Skoler allerede bestaaet i Jørgen Brahes Tid, maaske begge været bygget af ham, saa meget mere som det netop er Skolen ved Horne Kirke, der specielt omtales som opført af Jørgen Brahe og denne altid senere benævnes Organistskolen, medens Sognets anden Skole ogsaa i Fundatsen af 1741 benævnes Degneskolen, og det var jo netop en Sædedegn, der i Henhold til Fundatsen af 1631 skulde ansættes.

I hvert Tilfælde 1 Skole og efter Datidens Forhold ret faste Rammer har der været før 1661, og meget taler for, at der har været 2 Skoler i Horne paa det Tidspunkt.

Men Fundatsen af 1741 fortæller meget mere, hvorefter vi kan danne os et Skøn over Undervisningens Omfang og Almuens almindelige Kundskaber. Vi lægger ogsaa Mærke til, at Herskabet Gang paa Gang er „sindet“ at forhøje Lønnen og forbedre Forholdene for Skoleholderne, for at disse „med desto større Lyst og Iver skulde røgte deres Gerning“.

Om Degnens Undervisning siger Fundatsen, at han skal og undervise den halve Sogns Ungdom, nemlig at læse udi Bogen og oplære deres Kristendom samt at antage sig alle de unge Folk, som

agter sig til Confirmation, og om Lønnen siges, at omendskønt Degneindkomsterne i Horne Sogn ere nok saaledes, at en skikkelig Person deraf kunne leve uden at nyde Tillæg af Skole-Cassen, saa skal Degnen, paa det han med desto større Lyst og Flittighed kan forrette sit Skoleembede, have et nærmere betegnet Tillæg, og tilsidst forpligtes Degnen atter at lære og undervise den halve Sogns Ungdom. Rige og Fattige uden Forskel saavel som alle dem i hele Sognet der skal til Confirmation.

Vi lægger ogsaa Mærke til, at der allerede paa det Tidspunkt er tillagt Degneboligen en Jordskyld paa 6 Skp. 1 Alb Hartkorn.

Men endnu mere interessant er det at se Organistens Pligter og Rettigheder ogsaa som Skoleholder. Først lægger vi dog Mærke til, at Skolen er repareret og sat i vedbørlig Stand. Derefter ser vi, at blandt de til Embedet henlagde Lønninger er beregnet 2 Sk. ugentlig af hvert Barn, der gaar i Skole. Derefter gøres der rede for – ligesom for Degnen at han desto bedre kan leve, en Forbedring af Lønnen og tilsidst: „saa er og henlagt til Organistens Betjening efter derpaa havende Adkomst, at han til alle Bryllupper og Herskaber i Horne Sogn maa spille – Det er altsaa et Privilegium at spille til Selskaber paa den Tid.

Med Hensyn til Undervisningen gør noget lignende sig gældende som for Degnen, men saa kommer det, at eftersom Degnen skal antage sig alle de unge Folk fra hele Sognet, som skal til Confirmation, saa skal Skoleholderen derimod være forbunden uden videre Betaling at undervise og lære enhver af Horne Sogns Ungdom som det begære (det var altsaa kun efter Forlangende) at skrive uden Forskel, hvad enten de ere i hans eller i Degnens Skole-Distrikt, men om nogen forlanger at lære at regne nyder han derfor 2 Sk danske ugentlig af hvert Barn. Regning var altsaa ikke almindelig Undervisning. Der maatte betales ekstra for det.

Derefter kommer saa et Afsnit om, hvorledes udelige og uskikkede Personer skulle behandles og endelig til sidst forskellige Anvisninger og Anordninger paa, hvorledes de forskellige likvide

Midler til Lønninger og andre nødvendige Udgifter skulle fremskaffes.

Men lad os tage Fundatsen ordret:

Skole-Fundatz af 4. December 1741.

Højvelbaarne Hr Greve.

Højbydende Hr Conferenceraad og Stiftbefalingsmand.

Højædle og Højærværdige Hr Biskop.

I allerunderdanigste Følge af hans Kongelige Majestæts aller-naadigste udgangne 2de Forordninger af Datis 23' Januari 1739 og 29 Aprilis 1740 om danske Skolers Indretning paa Landet, bliver herved paa mit Herskabs, Velbaarne Hr. Løjtnant Brahes Vegne, som eneste Ejere af hele Horne Sogn, forfattet følgende Anordning for Skolevæsenet saaledes: Udi Horne Sogn er og bliver 2de Skoler: Den ene Skole, som efter Anordningen skal holdes af Degnen, er indrettet og anordnet saaledes: at Degnen skal lære og undervise den halve Sogns Ungdom, nemlig at læse udi Bogen, og oplære i deres Kristendom; saa og antage sig halv eller fjerding Aar tilforn alle de unge Folk, som agter sig til Confirmation, for dennem grundig i deres Kristendoms Sag at undervise, førend de som meldt kommer til Confirmation. – Og omendskønt Degne Indkomsterne i Horne Sogne ere nok saaledes, saa at en skikkelig Person deraf kunde leve uden at nyde nogen Tillæg af Skole-Cassen, siden desforuden anden hans Degne Indkomst, til Degneboligen en Jordskyld 6 Skj 1 Alb og han derved er tillagt 4 Køers Græs i Horne Hovmark, 3 Bæster og 20 Faar paa Fæleden, det han fremdeles skal nyde og beholde; saa dog paa det han med desto større Lyst og Flittighed kan forrette sit Skoleembede, skal Degnen foruden forbemeldte nyde aarlig af Horne Sogns Skolekasse rede Penge 6 Rdl og til Ildebrand til Skolestuen som af Velbaarne Hr Løjtnant Brahe ved Degneboligen er indrettet og opbyggt 30 gode Læs Tørv som efter gørende Repartion af Bønderne i Horne Sogn skal leveres, hvorimod Degnen paa forbemeldte Maade skal uden videre

Betaling være forpligtet at lære og undervise den halve Sogns Ungdom Rige og Fattige uden Forskel, saavel som ogsaa alle dem i hele Sognet, der skal til Confirmation.

Den anden Skole angaaende, som i Horne Sogn skal være, der nu af Velbaarne Hr Løjtnant Brahe er repareret og sat i vedbørlig Stand, men ellers førhen af hans Oldefar Rigens Raad Hr Jørgen Brahe, opbyggt og funderet ved Horne Kirke, da som den derover gjorde Fundats tilholder, at Skoleholderen tillige skal være Organist og derfor, hidtil alene være tillagt, nemlig for Organisttjenesten, nogle visse Indtægter af Sognet, der ungefær kan opløbe aarlig 30 Rdl., og for Skoleembedet ugentlig 2 Sk. af hvert Barn, som gik i Skole, frit Hus, hvortil er 1 Td Hartkorn, 2de Køer, 10 Faar, 4 Svins Græs; men ikke nogen Ildebrand eller Fourage om Vinteren, saa haver Velbaarne Hr Løjtnant Brahe allerunderdanigst ifølge af de Kongelige Forordninger om Skolevæsenets Indretning paa Landet anordnet, forandret og forbedret forbemeldte Fundats: paa det Organisten som tillige er, og fremdeles efter Hvedholms Ejeres Foranstaltning, skal være og blive Skoleholder for det øvrige halve Sogns Ungdom, desto bedre kan leve: saaledes, at han nu istedetfor den ham førhen forundte Løn for Organisttjenesten og de ham tillagde 2 Sk ugentlig af hvert Barn med videre som foran er meldt, skal herefter baade for Organisttjenesten og Skoleembedet nyde og beholde det Hus han hidtil har haft og beboet uden Afgift og til hvis aarlige Løn rede Penge som betales i 2de Terminer, Paaske og Mikkelsdag ialt 40 Rdl hvilke Penge af Hvedholms Ejere foranstaltes og besørger ham betalt efter derover gørende Ligning paa Bøndergodset, af Kirkens Lysepenge og af Skole-Kassen i Horne Sogn; foruden den Græsning Organisten og Skoleholderen førhen haver haft skal han endnu nyde 2 Svin i Bjerne Mk og 2de Faar paa Bøjden Mk og saaledes nyde ialt 2 Køers, 6 Svins og 12 Faars Græsning om Sommeren. Til Fourage om Vinteren skal svares af Bønderne i Horne Sogn à Tønde Hartkorn Bondejord 8 H Halm og 6 H Hø, der giver 14 Læs Halm og 8 Læs Hø, hver Læs

Halm beregnet til 24 Lispund og hver Læs Hø til 32 Lispund, hvoraf Skoleholderen nyder 10 Læs Halm og 6 Læs Hø og Degnen 4 Læs Halm og 2 Læs Hø, og til Ildebrand nyder han for sig og Skolestuen: som lignet paa Bønderne efter deres Hartkorn: ialt 50 Læs Tørv, som hannem ages til hans Hus, hvilke 50 Læs til Skoleholderen og de forbemeldte 30 Læs til Degnen et Læs af hver Hellgaard – Saa er og henlagt til Organistens Betjening efter derpaa havende Adkomst, at han til alle Bryllupper og Verskaber i Horne Sogn maa spille, ligesom han og som Skoleholder er fri for al Skat efter Skoleforordningen, dog ikke derunder forstaaet det Hartkorn, som ligger til hans Hus. –

Imod at Organisten i Horne, som og tillige efter Fundatsen er beskikket til at være Skoleholder, nyder forbemeldte 40 Rdl til Løn samt Græs, Foder og Ildebrand og anden Frihed, skal han være pligtig den kongelige Instruktion for Skoleholdere paa Landet af 23 Januari 1739 at forholde sig med Bøn og Læsning, saa og lære at læse og undervise dem i deres Kristendom; den halve Del af Horne Sogns Ungdom, hvorpaa skal være given ham en Liste, Fattige og Rige, og det troligen og flittigen uden nogen videre Betaling under begge Embeders Fortabelse, om han noget videre begaar eller paastaar; Og i Henseende Degnen skal antage sig alle de unge Folk, som skal til Confirmation, til Undervisning, saa skal Skoleholderen derimod være forbunden uden videre Betaling at undervise og lære enhver af Horne Sogns Ungdom, som det begærer, at skrive, uden Forskel, hvad enten de ere i hans eller Degnens Skole-Distrikt; men om nogen forlanger at lære at regne, nyder han derfor 2 Sk danske ugentlig af hvert Barn, hvilket saaledes for nærværende Tid om Confirmandi og Skriven er anordnet, men i Fremtiden staar det Hvedholms Ejere frit for efter Degnens og Skoleholderens Duelighed at forandre og omskifte:/: Ligeledes skal han efter sin Betaling og Fundatzens herefter som hidtil forrette sin Organisttjeneste i Kirken paa alle Søndage og andre hellige Dage item ved Brudevielse og Barnedaab eller i andre Tilfælde

som sædvanligt alt uden videre Betaling. Men skulde Organisten som og er Skoleholder, der nu er eller hans Efterkommere udi sin Lærdom med Ungdommens Undervisning eller i sit Organistem-bede, samt Liv og Levned forsee sig med Efterladenhed i sit Em-bede eller anden Uskikkelighed til Forargelse og ellers imod hvis som i Fundatzen eller de Kongelige Forordninger om Skolevæsenet og Instruktion er anordnet og befalet skal mod ham efter Skoleforordningen, den Kongelige Instruktion og Fundatzen forholdes og hans Forseelse derefter straffes.

Til Skoleholder og Organistlønnens Betaling skal de dertil hen-lagde visse Indtægter forblive saa og de 3 Rdl 2 Sk for Lysene i Horne Kirke og hvad som da fattes til de 40 Rdl Completering og til de 6 Rdl. som Degnen er tillagt skal svares af Horne Sogns Skolekasse, men ifald sligt ved Aarets Udgang ikke skulle blive tilstrækkelig, skal det manglende vorde lignet paa Almuen.

Til Hjælp til Skoleholderens Løns Betaling og til Skolens Inven-tarium at vedligeholde item til Bøger til de fattige Børn skal efter Forordningen af 23 Januari 1739 Bakken udsættes for Kirkedøren paa Fastelavns Søndag og Mikkelsdag, saa og Tavlen ombæres i Kirken ved Brudevielse, Børnedaab og Begravelser samt og en fattiges Bøsse med Laas for ved alle Gæstebuder og Samqvemmer i Sognet hos hvem de end holdes, item lægges til dette Brug, hver Helligdags Brøde eller andre Bøder Skolevæsenet angaaende i Horne Sogn maatte forfalde, saa og hver godvillig Gave nogen til dette Brug maatte ville give. Til hvilken Ende for Horne Sogn skal være indrettet en Skolekasse med 2de Laase for, hvortil Hvedholms Ejere skal have den ene Nøgel og Sognepræsten den anden, udi hvilken Casse, som skal staa paa Hvedholm, skal nedlægges alt hvad som af forbemeldte Poster, Tid efter anden til Skolens Nytte og Brug maatte vorde given. Disse Indtægters Imodtagelse og Ind-fordring med videre staa alt paa den Maade som Hvedholms Ejere det findes gavnligt for Skolen at lade anordne, samme Casse skal

en Gang om Aaret, nemlig til hver Paaske aabnes af Hvedholms Ejer og Sognepræsten.

Af denne Skoleanordning for Horne Sogn er oprettet 2de hvoraf den ene Genpart indleveres til Deres Højgrevelig Eksellence Hr Geheime og Conferenceraad og Stiftbefalingsmand Hr Greve Rantzau og til Deres Højærverdighed Hr Biskop Christian Ramus til Deres Approbation og Bevaring ved Stiftkisten og den anden Genpart forbliver hos Hvedholms Ejere som Patron for Horne Skoler.

Til Stadfæstelse haver vi dette underskreven og forseglet.

Hvedholm den 4 Decem^{ber} Anno 1741.

Udi Højædle og Velbaarne Hr Løjtnant Brahes Fraværelse efter given Ordre.

Som Fuldmægtig

R. Andersen.

I Arkivet findes Skolefundatsen i 3 Eksemplarer, af hvilke de to har været enslydende og sikkert nok Forslag, hvoraf det ene Eksp. har været indsendt til Approbation. Her er saa et Stk. af Teksten bleven streget over og erstattet af et nyt Afsnit.

Det ene Eksemp^{lar} ser ud til at være en Renskrivelse af Fundatsen.

Det overstregne Afsnit omhandler Afskedigelse af uduelige Skoleholdere og har været indsat umiddelbart efter Omtalen af Skoleholderens Uskikkelighed til Forargelse og ellers imod hvis som i Fundatsen eller de Kongl. Forordninger om Skolevæsenet og Instruktion er anordnet og befalet – og lyder saaledes: „skal Hvedholms Ejere efter at hans Brøst og Forseelse udi de 2de Præsters Medhjælpere og 2de andre af de bedste Sognemænds Nærværelse hannem er bleven overtydet været pligtig og have Magt uden videre Proses eller Lovmaal hannem at udsætte og en anden duelig og værdig Person i hans Sted at indsætte. – Men skulde Hvedholms Ejere have været efterladne eller se igennem Fingre med Skoleholderens Forcømmelse og forargelige Forhold skal

Sognepræsten have Frihed og være ombedt sligt for Provsten og Biskoppen at melde til videre Foranstaltning."

Dette maa Myndighederne vel have ment var for vidtgaaende, og det er saa bleven erstattet af: „skal mod ham efter Skoleforordningen, den Kongl. Instruktion og Fundatzen forholdes og hans Forseelse derefter straffes."

Naar Kock i sin Bog: Den danske Landsbyskole opgiver, at 1706 var der paa Fyn kun 2 Landsbyskoler (hvilke Tal man dog sikkert maa tage med al mulig Forbehold), men 30 Aar efter var der 70, hvilke Tal dog i sig selv kun er ganske ringe, ikke engang 1 Skole i hvert andet Sogn, og vi her ser, at i Horne har der allerede før 1661 været i hvert Fald 1 og muligvis 2 Skoler, saa forekommer det mig, at vi har al Grund til at formene, at Horne Sogns Skolevæsen har været med blandt de første paa Fyn.

I Arkivet findes ogsaa nogle Kaldsbreve. Det ældste er dateret 19. November 1787, hvor Studiosus Theologiæ Hr. Herluf Werchmeister kaldes til at være Sogndegn og Skoleholder udi den afgang Henrik Limes Sted, men før han tiltræder, henvises han til som sædvanlig at melde sig for Biskoppen for at erholde Collatz.

Denne Hr. Werchmeister var Theolog og var som saadan fuld kvalificeret, derimod er Hr. Andreas Trolle, der er Ansøger til Organistembedet 1793 sikkert ikke i Besiddelse af Eksaminer, thi efter at Kaldsbrevet med Anmærkning baade om Pligter og Løn er fuldført, kommer som sidste Punkt – I øvrigt henvises han til Provste Velærværdige og Højlærde Hr Bachmann i Østerhæsinge, for at examineres og overhøres om sin Dygtighed og Beqvemhed til Skoleholderiet, samt derpaa at erholde Attest.

Her kalder man altsaa Manden, og bagefter skal han saa kunne godtgøre at være i Besiddelse af Evner og Viden til at kunne gøre Fyldest som Skoleholder.

Efter Aarhundredskiftet, særlig efter at det midlertidige Reglement for Almueskolevæsenet paa Landet af 10. Oktober 1806 var

traadt i Kraft, findes i Arkivet en Mængde godt opbevarede Skrivelser, Indberetninger og Skoleforsømmelseslister.

I Henhold til foranførte Reglement skulde der nedsættes Sogne-skolekommissioner bestaaende af samtlige Skolepatroner, Præsten og 2 Skoleforstandere, og ved Skrivelse fra Svendborg Amts Skoledirektion af 7. April 1808 udnævnes for Horne Sogn Gaardmand Niels Nielsen af Horne og Jesper Hansen af Dyreborg.

Samme Jesper Hansen har sikkert været en oplyst Mand, thi af Indberetningerne ser vi, at han holder Skole paa Dyreborg. Vel nærmest en privat Skole, thi omend hans Indberetning: Copie af min Skole Journal fra 14. November 1808 til 29. Marts 1809 er meget udførlig og viser, at der har været 20 Børn i Skolen, saa ser vi ingen Steder, at den officielt er omtalt, eller at den er anerkendt. Den har formentlig haft til Huse i Matr. Nr. paa 1 a Dyreborg. Hjørneejendommen hvor den langs Stranden førende Vej lige ud for Broen drejer ind i Dyreborg Skov.

Omkring samme Tidspunkt ser vi første Gang Bemærkningen om, at Sognet paa Grund af sin Udstrækning trænger til Omforandring af Skoledistrikterne, eventuelt Nedlæggelse af en af Skolerne i Horne By og Opførelse af 2 nye Skoler. Een i Bjerne og een i Bøjden.

Det er ellers i en anden Forbindelse end netop Skolebyggeriet, at dette berøres, nemlig ved en Forhandling om Skolegangen.

Skolegangen var paa dette Tidspunkt saaledes, at Børnene havde hverdags Undervisning. Formodentlig saaledes, at den ene Klasse har gaaet om Formiddagen og den anden om Eftermiddagen, thi Horne Skolekommission har 17. Okt. 1808 fremsendt følgende Andragende:

Pro Memoria!

Ved Horne Sogns Skole Commissions Møde den 11te d. M. blev fra en Deel af de Horne Sogns 2de Skolers fraliggende Sogns Beboere ytret det Ønske at i den ugentlige Skolegang maatte foregaa

den Forandring at Skolebørnene kunne søge Skolen hele Dagen igennem nemlig 1ste Klasse den ene Dag og 2den Klasse hver anden Dag.

Som nu saadan Forandring i den ugentlige Skolegang indtil en ny eller 3die Skole i Sognet til Beqvemmelighed og Vejens Forkortelse for Børnenes Skolegang vorde indrettet vilde være til Lettelse for de foreliggende Sogns Beboeres Børn og hvoraf nogle har $\frac{3}{4}$ Mil til Skole og Skole-Commissionen ej tror at Lærlingene for Tiiden i deres Undervisning derved vil tabe saa indstiller samme herved til Amts-Directionens nærmere Overvejelse og Resolutions Afgivelse saavel som og at Løverdags Formiddag Skolehold maatte saalænge Skole-Commissionen fandt det fornødent og i Tilfælde hiint finder Amts-Directionens Bifald anvendes til Børnene af 2den Klasse hvilke efter hvad disse hidtil har lært Skole Commissionen tror for Haanden bedst kunne behøve samme.

Hvedholm 17 Okt 1808.

Bestemmelsen om denne Ansøgnings Fremsendelse til Amts-Skoledirektionen var bleven taget i Horne Sogns Skolekommissions første Møde i Aaret 1808, hvor der efter en kort Redegørelse for Sættelsen af Skolekommissionen kommer som en Undskyldning, at begrundet paa Præsten Hr. Waidløvs dødelige Afgang, saa har dette forsinket Kommissionens Sammentræden.

Ud over det forud anførte Andragende og forskellige andre Ting omhandlende Skolens indre Forhold er der særlig et Punkt, som man hæfter sin Opmærksomhed ved, nemlig at det paalægges Lærerne, at ved Førelsen af Skolens Dag Journal maa de ikke som hidtil nøjes med at føre denne over de Børn, der søgte Skolen, men de skulde føre Journalen over alle de Børn, der skulde søge Skolen samt over Børnenes Forældre eller Foresatte.

Man kan deraf slutte, at der sikkert har været adskillige Forældre eller Husbonder, som har holdt deres Børn eller Tyende fra at søge

Skolen, og disse har ikke indtil da været medregnet ved Opgørelse over Skoleforsømmelserne.

Man vil ogsaa lægge Mærke til, at medens det i det væsentligste hidtil har været Rammerne – selve Skolebygningernes Tilstedeværelse og Vedligeholdelse, Lærernes Aflønning og Fremskaffelse af de nødvendige Midler til hele Skolevæsenets Opretholdelse – det man nu sammenfatter under Skoleplanen – og kun næsten som en Biting omtaler, hvorledes Lærerne skulde undervise – det man nu sammenfatter under Undervisningsplanen – *saa* ser man, at nu efter at Skolereglementet af 1806 er traadt i Kraft, drejer de fleste af de opbevarede Skrifter sig nu om Skolens indre Forhold, og dette hænger sikkert ogsaa igen sammen med, at medens Skolens hele Forhold hidtil væsentlig havde været lagt i Hænderne paa Gods-ejerne som Skolepatroner, begynder nu som en ganske lille Spire af Folkestyret ogsaa Mænd af Almuen, Folket, at faa Indflydelse. Tidens Krav gjorde sig gældende.

Med Hensyn til det fra Beboerne i Sognet gennem Skolekommissionen til Amts-Skoledirektionen fremsendte Andragende angaaende Forandringen af Skolegangen blev der nu udvekslet adskillige Skrivelser. Da disse hjælper til at kaste Lys over Forstaaelse af den Tids Skoleforhold, og da det tilsyneladende er den første Sag af Betydning, som Skolekommissionen har beskæftiget sig med, skal Forløbet angives.

Ved Skrivelse af 23. Oktober 1808 har Amts Skoledirektionen tilkendegivet Horne Skolekommission, at „den fandt Commissionens Forslag saare gavnligt i Henseende til at 1ste og 2den Klasse af den skolepligtige Ungdom indtil videre afvekslende søger Skolen hver anden Dag hele Dagen igennem, men derhos ytret, at denne Forandring ikkun gælder den ene af de 2de Skoler i Horne By, som derfor maatte tildeles Børnene fra de længstfraliggende Byer og Steder“. Men da en Forandring af Skolegangen for een af Skolerne i Sognet kun gjorde Forholdene værre, saa indsendte

Skolekommissionen paany Andragende den 8. November 1808 om, at Forandringen maatte gælde begge Skolerne.

Efter dette Andragende afæsker Amts Skole Direktionen ved Skrivelse af 22. November Horne Skolekommission en Erklæring, som saa fremsendes 8. December og lyder saaledes:

Pro Memoria!

Opfordret af den højrespective Amts Skole Direction i Skrivelse af 22. November sidst har Commissionen den Ære hermed at afgive sin Betænkning over den fra Horne Sogns Beboere indkomne Ansøgning.

Hvad de almindelige Grunde og Reflectioner i samme angaaende har Commissionen lidet eller intet at erklære.

At Børn og Børns pligtmæssige Opdragelse og stadige Skolegang altid er forbundet med Besværligheder for Vedkommende: at disse Besværligheder ere ualmindelige og udmærket store for Landalmuen just paa den Tid man har begyndt med at organisere Skolevæsenet paa Landet her i Fyen efter det provisoriske Kongelige autoriserede Reglement er uimodsigelige Sandheder saavel som at Bonden i Almindelighed henseer mere til hans Kalds Forretningers sædvanlige Fremgang end til hans Børns til Menneskets Kultur og Forædling. Derimod kan det ej heller nægtes at Bonden jo i disse krigerske Tider trænger meget til sine Børn, da den tilbageværende uopvoxte Ungdom ere mangen Bondes eneste Hjælp.

Commissionen har derfor i Betragtning heraf og med Hensyn til det specielle af Supplikanternes Ansøgning intet andet at indstille end hvad allerede i Skrivelse af 17de Oktober og 8de November d. A. er forelagt den høje Skole-Direction, nemlig at Børnene maatte søge Skolen afvexlende hele Dagen igennem i de til Skolehold bestemte Timer hvorved Gangen til og fra Skolen reduceres til det halve og Undervisningstimerne alligevel bliver de samme for begge Klasser naar 1ste Klasse fik 2 hele Dage og 2den Klasse de 3½ Dag i Ugen saalænge Vintermaanederne varer. – Men da

det lokale for begge Skoler er lige og Forandringen med den ene Skole som den høje Amts Direction har tilladt efter Commissionens Skøn ikke vel lader sig til nogen Fordel anvende, da a – Skolelærerne i saa Fald skulle nu midt i Vinteren modtage nye Disciple, som ikke havde været i Klasse sammen og saaledes ej heller kunne følge hverandre og disse skulle, især Konfirmanderne til Skade, modtage nye Lærere med v., og b – Forældrene til de Børn som Commissionen bestemte til hver Dag at søge den dertil bestemte Skole vilde forde lige Lod med dem hvis Børn skulle kun gaa hveranden Dag i Skole.

Disse Grunde har bestemt Skole-Commissionen ved Møde 5. ds. at udsætte Afbenyttelsen af den Tilladelse som den høj respective Amts Skole-Direction har tilstaaet for den ene af Skolerne og Commissionen gjør sig Haab om at den høje Direction i Anledning af Supplicanternes Ansøgning og disses Trang til deres Børns Hjælp paa ny vil tage Commissionens Andragende i Overvejelse som den eneste Lettelse i Byrden for Bonden af hans Børns Skolegang Commissionen for Tiden ved at foreslaa.

Den høje Amts Directions afgørende Bestemmelse til Supplicanterne seer Commissionen til sin Understøttelse med glad Forventning i Møde.

Horne Sogns Skole Commission den 8 Decb 1808.

Amts Skole-Direktionen har saa ikke villet tage den endelige Afgørelse, men har formentlig forelagt Sagen for Cancelliet, og Afgørelsen kommer først næste Efteraar og lyder.

Copia.

Da det har behaget den højrespektive Skole Commission for Horne Sogns 2de Districter at anmode os om at approbere i Følge det høje Kongelige Danske Cancellis Skrivelse af den 28 Martis d. A. om Forandring i Henseende til de 2de skolesøgende Klassers Skolegang skulle vi ikke undlade herved tjenstlig og indtil videre at meddele forbemeldte Approbation under følgende Bestemmelse:

nemlig i Juny, July og August Maaneder søges Skolen hver Onsdag fra 8 til 12 Formiddag og fra 1 til 5 om Eftermiddagen af anden eller øverste Klasse. Mandag, Tirsdag og Torsdag læser derimod i Skolen for første eller nederste Klasse: nemlig de 2 første Dage om Formiddagen fra 10 til 12 og om Eftermiddagen fra 2 til 4 og den sidste Dag om Formiddagen fra 10 til 12. De øvrige Maaneder læser derimod Mandag Onsdag og Fredag for den ældste Klasse fra 8 til 12 og 1 til 5 i den Tid, da der efter Reglementet gives dagligen 4 Timers Undervisning til ældste Klasse, men naar der aller højst bemeldte Reglement ikkun gives 3 Timers Undervisning daglig Dag fra 9 til 12 Formiddag og fra 1 til 4 Eftermiddag. Den nederste eller første Klasse nyder derimod Undervisning i sidstnævnte Maaneder Tirsdag og Torsdag fra 10 til 12 Formiddag og fra 1 til 3 Eftermiddag og om Lørdagformiddag fra 10 til 12.

Indtræffer der imidlertid Embedsforretninger for Degnen i Skoletiden, skal han være forpligtet til betimeligen at give vedkommende Klasse det tilkende og Maanederne fra Martis til Oktober begge inclusive at oprette det i Skoleundervisningen ved Kirke-Forretningerne Forsømte ved at begynde Undervisningen om Middagen en halv Time tidligere og ende den om Eftermiddagen en halv Time sildigere end sædvanlig; i Vintermaanederne fra November til February begge indbefattede bliver i denne Henseende derimod det allernaadigste Reglement 19 § en udafvigelig Reggel.

Ligeledes maatte det behage den respective Sognekommision at drage Omsorg for at Børnene som blive i Skolen om Middagen ikke mangle Tilsyn medens Læreren spiser ligesom og at Vinduerne og Værelset udluftes før Undervisningen begynder, det vilde derfor være nødvendigt at en Hylde anbringes i Skolens Forstue for den af Børnene medbragte Mad der henlægges tilligemed Børnenes ved Regnen vaadeblevne Hatte og Huer.

Svendborg Amts Skoledirection d 28 Okt 1809.

Schumacher.

Wedel.

Til den højrespective Commission
for Horne Sogns 2de Distrikter.

Hermed er denne Sag afgjort. Ansøgningen er imødekommet og hveranden Dags Skolegang med en Del Lempelser for ældste Klasse i Sommerhalvaaret kan indføres i Horne Skoler, og først efter 135 Aars Forløb indføres igen Hverdags Skolegang for alle skole-søgende Børn i Horne.

Der er ogsaa enkelte andre Ting, vi lægger Mærke til. F. Eks. at der ogsaa paa den Tid tilsyneladende har været Mangel paa Arbejdskraft til Landbruget, og der henvises i den Forbindelse til „disse krigeriske Tider“, og endelig lægger vi ogsaa Mærke til, at det forlanges, at Børnene i Fritiden i Skolen er under Tilsyn.

Fortsættes.